

UOT:82-09.

**ƏDƏBİ MÜHİTİN VƏ FİKRİN FORMALAŞMASINDA ÜZEYİR HACIBƏYLİ
YARADICILIĞININ ROLU**

dosent Qocayeva Leyla Vəli qızı, Əlizadə Tamara Şərbət qızı
Azərbaycan Tibb Universiteti
alizadetamara@yahoo.com

Xülasə: *Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyəti xəzinəsinə saysız-hesabsız unikal maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələri bəxş etmişdir. Bu töhfələrin dünyaya təqdim olunması, ölkə hüddudlarından kənarda dərk edilməsi, ədəbi-mədəni irs olaraq nəsil-dən-nəsilə keçməsi və qorunması üçün əvvəlcə ölkəmizdə lazımı şəkildə qiymətləndirilməlidir. Öz irsini, ənənələrini, hər zaman uca tutan Azərbaycan xalqı tarix boyunca dəyərlərini yaşada bilmişdir. Bu yolda cığıracılar, xüsusilə müstəqillik dövründə, dövlət səviyyəsində yüksək ehtiram, qayğı və məhəbbətə layiq görülmüşlər.*

Tədqiqatımızda, yaradıcılığı müasir Azərbaycanın təməlinin qoyulduğu XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən Azərbaycan profesional musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəylinin dövrün ədəbi-mədəni mühitinin formalaşmasına təsirləri araşdırılmışdır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu il Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdır. Bu ənənə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən Üzeyir Hacıbəyli irsi və yaradıcılığının qiymətləndirilməsi, təbliği ilə başlamışdır. Heydər Əliyev tərəfindən Üzeyir bəyin doğum günü – 18 sentyabr Üzeyir Musiqi Günü kimi təsis edilmişdir.

Heydər Əliyev dahi bəstəkarın yaradıcılığını, əsərlərini tarixi, kulturoloji, sənətsünaslıq, filoloji, ictimai aspektlərdən qiymətləndirmiş, olduqca maraqlı, elmi əhəmiyyətli ideya və fikirlər irəli sürmüşdür. Bu fikirlərə istinadən məqaləmizdə Üzeyir bəyin təkcə bəstəkar və musiqişünas kimi yox dramaturq, publisist və tərcüməçi kimi fəaliyyətləri də vurğulanır. Bu sahədəki çoxşaxəli fəaliyyəti və yenilikləri ilə vətəndən uzaqda da tanınan, araşdırılan ədibin yaradıcılığına həsr olunan, xarici dillərdə dərc olunan məqalələr də tədqiqatımızda əsas mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: Üzeyir Hacıbəyli, ədəbi mühit, yaradıcılıq, mədəniyyət

Key words: Üzeyir Hacıbəyli, literary environment, creativity, culture

Ключевые слова: Узеир Гаджибейли, литературная среда, творчество, культура.

Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyət və incəsənətinə bəxş etdiyi, yaratdığı dahi insan Üzeyir Hacıbəyov xalqından, ölkəsinin havasından, suyundan aldığı bu ilhamla adını tarixə milli operanın banisi, müstəqil komediya janrının ilk yaradıcısı, publisist, ilk mədəniyyət işçisi, dramaturq və tədqiqatımızda bəhs edəcəyimiz daha neçə-neçə yeniliklərin müəllifi olaraq yazdı. Şübhəsizdir ki, belə şəxsiyyətlər tarixin ən keşməkeşli çağlarından, çətin psixoloji, maddi və mənəvi sınaqlarından doğurlar. Odur ki, bu dahi insanın yaradıcılığı ilə bağlı ciddi elmi-tədqiqat əsərləri ərəşəyə gətirmək üçün dövrün tarixi şəraitinə nəzər salmaq vacib hesab edilir, çünki məhz Üzeyir bəyin incəsənətə, bilavasitə onun Azərbaycan ədəbiyyatına və jurnalistikasına verdiyi töhfələr dövrün ədəbi mədəni mənzərəsinin, xalqın ictimai fikir tarixin formalaşmasına ərməğandır.

Üzeyir Hacıbəyovun polimant yaradıcılığı onun irsini bir neçə sahənin mütəxəssisi tərəfindən araşdırmağa imkan verir və bizi düşündürür; bir nəfərin irsini araşdırmağa bilmək, səthi deyil, dərinlən anlamaq üçün həm dramaturq, həm publisist, həm tarixçi, həm musiqişünas olmaq lazımdır. Dramaturq kimi dahi bəstəkar "Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" əsərlərində dövrün mühüm tələblərinə cavab verə bilən qabaqcıl ideyaların

təbliği məqsədi ilə zəngin formalar tapmış, əsərlərini bədii dəyərini təbliğ etmək istədiyi ideyalar səviyyəsinə qaldıra bilmişdir. XX əsr Azərbaycan burjua ziyalılarının mövcud şəraitlə bağlı ictimai münasibətlərini əks etdirən bu əsərlər, dramaturgiyamıza əbədi həyat verən, yaşayan və yaşadan əsərlər kimi daxil olur. Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan musiqişünaslığının inkişafına dair "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" monoqrafiyasının, "Opera və dramın tərbiyəvi əhəmiyyəti haqqında", "Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər", "Şərq musiqisi və Qərb musiqisi aləti", "Azərbaycan musiqi tərəqqisi", "Aşıq sənəti", "Azərbaycan türk xalq musiqisi haqqında" və s. kimi məqalələrin müəllifi, xalqımızın ən həzin hisslərini ifadə edən "Sevgili canan", "Sənsiz" kimi romansların, "Aşıq sayağı", "Cəngi" kimi xalqın mərdliyindən, zəngin mənəvi aləmindən xəbər verən pyeslərin müəllifi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət himnini bəstələmiş dahi sənətkar idi (3, 6).

Müasir Azərbaycanın təməli Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığının milli opera sahəsində ən qaynar illərini əhatə edən XX əsrin əvvəllərində qoyulmuş, müstəqillik əldə edilənə kimi davam etmişdir. Dövlətçilik ənənələrinin formalaşması üçün formalaşmış mədəniyyətin mövcudluğu vahid ərazi, vahid dil kimi zəruridir. Bu halda deyə bilərik ki, XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin keçdiyi inkişaf yolu Azərbaycanın müstəqilliyə gedən işıqlı yoludur. Əgər XX əsrin ictimai fikir mənzərəsini görmək istəyiriksə və çağdaş mədəniyyətin rüşeymlərini araşdırırıqsa, bunu məhz həmin dövrün mənbələrində, ədiblərinin əsərlərində axtarmaq lazımdır (4, 3).

Üzeyir Hacıbəyovun həyatı tarixin üç mərhələsinə təsadüf edir; Rusiya İmperiyası, Azərbaycan Demokratik Respublikası və Sovet İttifaqı dövrləri. Üzeyir bəy hər üç dövrün ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynayan şəxsiyyətdir. Xüsusilə də vurğulamaq lazımdır ki, o, fərqli siyasi hakimiyyətlərə baxmayaraq əqidəsinə və yaradıcılıq prinsiplərinə hər zaman sadıq qalmışdır. Xalqın və millətin elmi, sosioloji və mədəni yöndən maariflənməsi onun hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur. Yaşar Qarayevin dediyi kimi, "Üzeyir Hacıbəyov iki böyük dövrün klassiki kimi tarixə daxil olub: inqilabdan əvvəlki dövrün və sosializm dövrünün! Lakin onun musiqi dühasında bədii-mədəni keçmişimizin bütün dövrləri əksini tapıb. İndi artıq nəinki keçmişimizi, musiqimizin gələcəyini də Üzeyirsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir. O, artıq xalqın milli dühasının bir parçasına, tariximizin özünün müasirinə - ədəbi yol yoldaşına çevrilib" (3, 6). Bir əsr keçməsinə baxmayaraq, hər alimin tədqiqatında bir ömürə sığdırılan yaradıcılığın yeni-yeni çalarları diqqətimizi cəlb edir, tədqiqat əsərlərini şaxələndirir. **"Üzeyir Hacıbəyovun ictimai-siyasi fəaliyyəti əvvəldən axıra qədər bizim üçün qiymətlidir. Çünki bunlar hamısı Azərbaycan xalqının dirçəlməsinə, mədəniyyətinin inkişaf etməsinə, xalqımızın özünü tanımasına xidmət edibdir (2).**

XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanın mədəni-siyasi gerçəkliyinin dəyişməsinə və inkişafına səbəb olan mühüm bir amil vardır. Bu, 1876-cı ildə Gürcüstanın Qori şəhərində sonralar adları öz xalqlarının və bütün Şərqlin mədəni həyatındakı mühüm mütərəqqi hadisələrin, irəliləyişlərin yaradıcısı kimi qalacaq onlarla ziyalıni yetişdirən bir təhsil ocağı - Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası yaradıldı. Bu seminariya təkcə Azərbaycanın deyil, bütün Zaqafqaziyanın mədəni dirçəlişinə təkan verdi, adları və yaradıcılıqları ilə ölkəmizə və onun hüduqlarından kənara səs salacaq məzunlar yetişdirdi. Burada Üzeyir bəy malik olduğu dərin musiqi biliyini inkişaf etdirmək imkanı əldə etmiş, Avropa musiqisi və mədəniyyətinin Şərq musiqisi ilə sintezi haqqında yeni ideyalara yiyələnmişdir.

Akademik Rafael Hüseynov "Vaxtdan uca" monoqrafiyasında seminariyada verilən təhsilin keyfiyyətindən belə bəhs edir : "... Musiqi Qori seminariyasında keçilən fənlərdən biri idi. Ancaq bu əlifba biçimli təməl elə etibarlıydı ki, o özülə dayanan Üzeyir bəy Azərbaycanın və Şərqlin ilk operasını yaratdı. Həmin operanın ilk tamaşasının yükünü,

məsuliyyətini daşıyanların, premyeranı uğurla yola verənlərin neçəsi də Qoriçilər, o məşhur seminariyanın qaranquşları idilər” (7, 14).

Bəli, hər şey elə o çağlarda başlamışdı. 1900-cü il dekabrın 3-də seminariyanın hazırlıq kursunda oxuyan Üzeyir Hacıbəyov ana dilində danışdığı üçün müfəttişin töhməti ilə cəzalandırılır.

Üzeyir bəyin əsərlərini diqqətlə oxuduğumuz zaman “Ana dili” mövzusunun onun üçün ən həssas məsələlərdən biri olduğunu görürük. Hətta ana dilində danışmağın zəruriliyini ifadə edərək yazılarının bir çoxunu bu mövzuya həsr etmişdir. Mahiyyət etibarı ilə dil və dövlət, dil və millət anlayışlarının bir biri ilə qırılmaz bağlarla bənd edildiyini elə məhz dilimizin zənginliklərini istifadə edərək xalqa çatdırırdı. Belə tarixi bir məsuliyyəti nəinki təkcə yazıçılara, siyasi xadimlərə, eyni zamanda oxuculara da xatırladır. Üzeyir bəyin “Həqiqət” qəzetinin 1910-cu il 24 və 25 yanvar tarixində yazdığı “Dil” adlı məqaləsi bu mövzunu əhatə edir: “...Türk dilimizin əvvəla saflığı, tərəqqisi və islah olunması məsələsi üzərində çalışmalıyıq. Əgər biz öz ana dilimizə indiyə qədər baxdığımız nəzərlə baxmağa davam etsək, yəni heç bir əhəmiyyət verməsək, ola bilsin ki, bir gün dilimiz yox olar və əgər bir millətin dili batarsa, onda o millətin özü də batar, çünki bir millətin varlığının sübutu onun dilidir” (6, 109-111).

Bütün yaradıcı fəaliyyətinin əsas istinadgahı Azərbaycan dili, Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və xalq yaradıcılığı olan Üzeyir Hacıbəyovun müraciət etdiyi bütün mövzular millidir. Həm publisist kimi, həm də bəstəkar olaraq bunun sübutunu “Molla Nəsrəddin”, “Həyat”, “İrşad”, “Tərəqqi”, “Həqiqət”, “İqbal”, “Yeni inqilab”, “Kaspi”, “Tərcüman” kimi dövrü mətbuatda dərc olunan, xalqı oyanışa səsləyən yazılarında, o cümlədən operalarında görürük. “Leyli və Məcnun” operası dahi bəstəkarda ruh yüksəkliyi və özünə inam yaratmışdır. Bundan sonrakı beş il ərzində o, üç musiqili komediya yazmışdır: “Ər və arvad” (1909), “O olmasın bu olsun” (1910), “Arşın mal alan” (1913). Bundan başqa Üzeyir Hacıbəyov “Şeyx Sənan” (1909), “Rüstəm və Zöhrab” (1910), “Şah Abbas və Xurşidbanu” (1912), “Əsli və Kərəm” (1912) və “Harun və Leyla” (1915) adlı milli operalar bəstələmişdir.

Üzeyir bəy 1906-cı ilədək “İrşad”ın katibi olmuş, 1909-cu ildə gündəlik “Həqiqət” qəzetində redaktor işləmiş, yenə həmin ildə, az da olsa; “Tərəqqi” qəzetində redaktorluq etmişdir. Birinci dünya müharibəsi illərində nəşr olunan “Bəsirət” qəzeti 1914-cü il 23 avqust nömrəsində xəbər verir ki, “Qəzetlərdə intişar ediləcəyi xəbər verilən “Vətən dili” adında təzə gündəlik qəzet yaxın günlərdə nəşrə başlayacaqdır. Qəzetin müdiri Üzeyir bəy Hacıbəyli olub, dili isə başqa qəzetlər kimi deyil, mütləq vətən dili ilə yazılacaqdır” (6, 8).

Üzeyir Hacıbəyov musiqini Azərbaycan dili ilə bircə təhlil edir. “Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığında “türk” sözü dilçilik nöqteyi-nəzərindən təhlilə cəlb edilmiş və etnik xüsusiyyət daşımamışdır. Onun fikrincə, musiqi ilə dilçilik arasında əlaqə birbaşa deyil və bildirir ki, türkdilli xalqların dillərindəki birliyə baxmayaraq musiqi sahəsində fərqliliklər müşahidə olunur. O, qeyd edir ki, bir-biri ilə ortaqlıq mədəniyyət sərhəddinə malik olmayan xalqlar bir birinin musiqisini anlamırlar” (10).

Üzeyir bəyin tərcüməçilik fəaliyyəti də təkcə ədəbi əsərlərlə yekunlaşmır, onun tərcüməçilik anlayışı da ənəvi mənalara fəvqəndədir. Elə bu sahədə də ədəbiyyatla musiqinin sintezini görə bilərik: “Üzeyir Hacıbəyov musiqidə tərcüməni dörd yarımbaşlıqla təhlil edir. Birincisi, daha əvvəl bəstələnmiş bir əsərin mövzusunı götürərək yeni formalı əsər bəstələmək. İkincisi, bir bəstəkarın əsərini götürərək yeni versiyalarını yaratmaq. Üçüncüsü köçürmə, sonuncusu isə təsir dairəsini dəyişdirmək kimi fikirləri ələ almaqdır” (9, 19).

Üzeyir Hacıbəyovun mədəni dünyasını anlamaq üçün onun yazılarını, əsərlərini, musiqilərini, nitqlərini dərinlən incələmək, dövrün siyasi mənzərəsini təhlil etmək, onun ünsiyyətdə olduğu ziyalıların arxivlərini incələmək lazımdır. Yalnız belə olduqda dahi

şəxsiyyətin vurğuladığı məna və mətləbi aşkarlaya bilərik. Üzeyir Hacıbəyovun yaxın dostu, tələbə yoldaşı, eyni zamanda qohumluq əlaqəsi olan Müslüm Maqomayevin arxivində epistolyar irsini araşdırdqda Üzeyir bəyin yaxın dostuna və həmkarına yazdığı yeddi məktubunu əldə edə bilərik. Bu məktublar Üzeyir bəyin təhsilini davam etdirmək, musiqi sahəsində daha peşəkar mərhələyə qədəm qoymaq və Konservatoriyaya daxil olmaq arzularını gerçəkləşdirməyə ən yaxın olduğu illərdə yazılmışdır. Bu məktubları Müslüm Maqomayevin tədqiqatçısı, Akademik Rafael Hüseynov araşdırmış, vaxt nöqtəyi-nəzərindən qırılan zəncirləri bir-birinə bağlamışdır. İlk məktub 3 İyul 1912-ci ildə Jeleznovodsk şəhərindən yazılmışdır:

“Əziz Müslüm!

İyulun 21-dək Jeleznovodskdayıq. Məleykə müalicə olunmağa başlayıb, mən də başlamışam fortepiano öyrənməyə. Burda bir müəllimə tapmışam. Mənə həftədə üç dəfə dərs deyir, hər gün royaldan istifadəyə icazə verir və ayı da vur-tut 15 manata.

Bakıda olanda Ceyhunla istədik ki, Şuşaya gedib orada tamaşa verək. Notların bir hissəsinin mənzilində olduğunu bildiyimdən Məleykə ilə sizin evə getdik və notları götürdük. Ancaq Şuşa məsələsi baş tutmadı. Notlar Camaldadır. Bizimkilər Maştağaya – bağa köçdülər. Yaz görüm Bakıya nə vaxt gedəcəksən. Mən də Moskvaya getməmişdən qabaq sənə yazacağam...” (7, 40)

Üzeyir bəy Moskvaya getdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün ona müəyyən məvəcib lazım idi. Dahi bəstəkar əsərlərini tamaşaya qoymaq üçün “Nicat” cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq edirdi, lakin uzaq səfərdə olduğu vaxtda onun bu işlərini həyata keçirdə biləcək etibarlı bir dostu ehtiyacı var idi. Sonrakı məktublarında və vəkalətnaməsində bu dostun yenə Müslüm Maqomayev olduğunu görürük:

“Əbdül Müslüm Maqomayev həzrətləri!

Bu vəkalətnamə ilə sizə səlahiyyət verirəm ki, mənə aid olan musiqi əsərlərinin istifadəsi üçün nümayəndə olasınız. Ayrı-ayrı şəxslər, müxtəlif cəmiyyət və şirkətlərlə əsərlərimin istifadəsi üçün razılığa gəlmək, bu münasibətlə şərtlər təyin edib müxtəlif qiymətlərlə istədiyiniz kimi müqavilələr bağlamaq, əsərlərimin istifadəsi üçün pul almağı və ümumiyyətlə bu işdə məni əvəz etməyi, harada lazım gələrsə mənim əvəzimdən qol çəkməyi, qanunun tələb etdiyi bütün formal işləri yerinə yetirməyi Sizə etibar edirəm. Bütün bunları Sizin qanuni yolla icra edəcəyinizə inanıram, bu münasibətlə sizinlə mübahisə etməyəcək və etiraz etməyəcəyəm” (7, 41).

Bu yerində qərardan sonra Üzeyir bəy yaradıcılığa, öyrənməyə vaxt ayıra bilir və Konservatoriyaya daxil olur, lakin yenə də maddi ehtiyaclar konservatoriyanı bitirməyə mane olur.

Bütün mənbələr dahi bəstəkarın opera yaradıcılıq fəaliyyətinin 1900-1920-ci illər arasında yüksəlişdə olduğunu, lakin 1920-ci ildən sonra sükunətə qərq olduğunu yazır. Əlbəttə, tarixin inkişaf mərhələlərinə nəzər saldıqda bunun səbəbsiz olmadığını görürük. 1920-ci il tariximizdə bütün millətimizi hüznəndirən bir ildir – Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutu... ADR-in qurulmasına kimi Üzeyir Hacıbəyov daim Rusiya İmperiyasının Azərbaycana qarşı “ögey övlad” münasibəti bəsləməsindən gileylənmişdir. Bu unudulmaz tarixi hadisə baş verdikdən sonra Üzeyir bəy dərin nəfəs almışcasına yazır ki, biz artıq yad bir ölkənin ögey övladı deyilik, öz vətənimizin öz övladıyıq, Vətən də bizimdir, hökumət də bizimdir, xalq da bizimdir.

Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığına dövrün siyasi mənzərəsi kontekstindən baxaraq üç başlıqda incələyə bilərik; Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyətinin quruluşunadək olan dövr, ADR dövrü və ADR-in süqutundan sonrası. Cumhuriyyətin qurulmasınadək olan fəaliyyət

yuxarıda öz əksini tapmışdır. Üzeyir bəyin yaradıcılığından anlayırıq ki, o, təkcə Azərbaycanın yox, bütün müsəlmanların taleyi və mədəniyyəti ilə yaxından maraqlanmışdır.

Əli Əsgər “Azərbaycan türklərinin düşüncə həyatında Üzeyir Hacıbəyov” adlı məqaləsində yazır: “Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyətinin himnini Üzeyir Hacıbəyov bəstələmişdir. Bundan başqa bu gün hər kəs tərəfindən sevilərək dinlənən məşhur “Çırpınırdı Qara dəniz” mahnısının musiqisi də Üzeyir bəyə aiddir. Mahnının sözləri 1914-cü ildə Osmanlı ordusunun Birinci dünya müharibəsinə qatıldığı dövrdə yazılmışdır. Bundan əlavə Üzeyir Hacıbəyov vətənpərvərlik ruhunda, döyüş əzminin artırılması, işğalçılara qarşı mübarizədə ruh yüksəkliyi yaratmaq üçün bir neçə hərbi marş bəstələmişdir” (5, 433). Bu mövzuya Cümhur Turan “Çırpınırdı Qara dənizin bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov” adlı kitab həsr etmişdir.

Üzeyir bəylə bağlı dövrün arxiv materiallarına nəzər saldıqda müasirləri ilə münasibətləri, təhsil aldığı illərin çətinliyi, əsərlərin ərəşəyə gəlmə prosesi gözümüzün qarşısında canlanır.

Əlbəttə ki Üzeyir bəyin yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi “Koroğlu” operasıdır. Bu operanın ərəşəyə gəlməsi 1937-ci ilə təsadüf edir. Bizə məlumdur ki Üzeyir bəyin bəstəkarlıq fəaliyyətində 10-15 il sükut hakim olmuşdur. Bu durğun keçən illərin səbəbi bütün musiqisevərlərdə maraq doğurur. Bu sualın cavabını yenə də dövrü-mətbuatda, elə Üzeyir bəyin “Bəstəkarın yaradıcılığı” adlı məqaləsində tapırıq: “Azərbaycanda 1920-ci il aprel inqilabı böyük əhəmiyyəti olan yeni vəzifələr qoydu. Mən başa düşdüm ki, onları yerinə yetirə, yəni musiqidə sovet xalqının fikirləri və əhval-ruhiyəsini onun musiqi dilini dərk etməyincə əks etdirə bilməyəcəyəm. O vaxtlar bu sahədə mənim biliyim səthi idi və yüksək bədiilikli əsərlərin yaradılmasını təmin edə bilməzdi. Buna görə də on il boyunca mən Azərbaycan xalq musiqisinin nəzəri əsaslarını tədqiq etməklə məşğul idim. Onlarca ehtiraslı və mötəbər opponenti dinləyəndən, özümü ilkin yaradıcılıq sınaqlarından keçirəndən sonra hiss etdim ki, mənim musiqi biliyim hər bəstəkarla lazım olan minimum səviyyəyə cavab verir. 1932-ci ildə mən cəsarətlə “Koroğlu” operası üzərində işə başladım” (7, 47).

Üzeyir bəyin dövrün musiqiçiləri, elm xadimləri, siyasi xadimləri ilə daim ünsiyyətdə olması onun yaradıcılığına təkan vermişdir. Bu operanın yaranması Azərbaycan professional vokal sənətinin banisi professor Bülbülün adı ilə bağlıdır. Belə bir opera ancaq İtaliyada belkanto məktəbinə yiyələnmiş bir tenora yazıla bilərdi. Operanın yaranma şəraitini Bülbülün həyat yoldaşı Adilə Məmmədovanın qələmə aldığı “Bülbül” kitabında qələmə alınmışdır: “Koroğlu”nun yaranması barədə söhbət düşəndə Bülbül deyirdi: “Mən Üzeyirlə xeyli söhbət etdim. Mən ona Koroğlunu necə başa düşdüyümü, aşiq dastanları və xalq nağılları əsasında onu nə cür təsvir etdiyimi söylədim. Söhbətin axırında Üzeyir zarafata keçdi:

- Ah, sən mənə o qədər qüvvə verdin ki! Elə bir opera yazacağam ki, hamısını kölgədə qoyacaq.

Mən onun zarafatına qüvvət verdim:

- Mən isə qəhrəmanı elə oynayacağam ki, tamaşaçılar uzun müddət oxumağımın təsiri altında qalsınlar...” (8, 78)

Bundan sonra opera üzərində ilmə-ilmə iş gedirdi və bu gedişatda ilk olaraq Nigarın ariyası Bülbülə təqdim olunur və əsərin mükəmməlliyini görən Bülbül dərhal bu ariyanı konsert proqramına daxil edir. Bu opera əvvəldən axıradək “xalq ruhlu” opera idi. “Səməd Vurğun opera haqqında yazırdı: ““Koroğlu” operası məndə böyük sevinc doğurdu. Bu opera Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq eposunu bədii formada bizim nəslə çatdırır” (8, 80).

Musiqi tariximizdə Üzeyir Hacıbəyov məhz “Koroğlu” operası ilə ən yüksək zirvələrə ucaldı, operaya həm xalq tərəfindən, həm də Stalin tərəfindən yüksək qiymət verildi.

Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığının ən təqdirəlayiq xüsusiyyəti həm söz sənətində, həm də musiqi sənətində sadəliyə meyil etməsidir. Bu vəchlə əsərləri ilə hər təbəqədən olan insana xitab edə bilmiş, ürəkləri fəth etmişdir. Bu amalla yazılan əsərlər bütün xalqa məxsus olur, əsrlər boyu yaşayır və hər yüzildə fərqli bir tədqiqat aspekti ilə yenidən dəyər qazanır. Onun yaradıcılığı incəsənətimizin bütün janrlarında əsərlərin meydana gəlməsinə ilham mənbəyi olmuşdur. O indi yazarların, şairlərin, publisistlərin, dramaturqların, rəssam və heykəltəraşların, musiqiçilərin əsərlərində əbədi yaşayır.

Ədəbiyyat

1. Abdulləliyev A.Ə. Üzeyir Hacıbəyli irsinin təbliği musiqişünaslığın müasir və aktual vəzifəsi kimi. Ü.Hacıbəylinin 125, Bakı Musiqi Akademiyasının 90 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi-praktik konfransın materialları. Bakı 31may-2 iyun 2011. Mütərcim 2011.
2. Abdulləliyev A. **Heydər Əliyevin Ü.Hacıbəyli yaradıcılığı haqqında konsepsiyalarının musiqi elmi və təhsili üçün aktuallığı. Musiqi dünyası №1 (65) 2015. Article №4 7306-7325 pp.**
3. Abidqızı Göyərçin. Üzeyir Hacıbəyli dramaturgiyasına xas olan cəhətlər. Ədalət. 2015. 23 oktyabr.
4. Atakan L. XX əsrin ədəbi-mədəni mənzərəsinin qavrayışında muzey şəxsi arxivlərinin rolu. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2015
5. Asker A. Azərbaycan Türklərinin düşüncə hayatında Üzeyir Hacıbəyli. Karabük Üniversitesi: 2023.
6. Hacıbəyli Ü. Seçilmiş əsərləri. I cild. Şərq-Qərb nəşriyyatı. Bakı, 2005.
7. Hüseynov R. Vaxtdan uca. Işıq. Bakı, 1987.
8. Məmmədova A. Bülbül. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1967.
9. Sosial F. Toker H. Üzeyir Hacıbəylinin “Maarif və Medeniyyət” məcmuasındakı beş makalesinin incelenmesi. Diyarbakır, 2014.
10. <https://www.logos-verlag.de/PDFS/aemr.14-1.pdf>

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА УЗЕЙРА ГАДЖИБЕЙЛИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЫ И МЫСЛИ

Ализаде Тамара Шарбат кызы, Годжаева Лейла Вали кызы

Резюме

Азербайджанский народ внес в сокровищницу мировой культуры бесчисленное множество уникальных образцов материального и нематериального характера. В первую очередь, его должны по достоинству оценить в нашей стране за представление его миру, познание за пределами нашего государства, сохранение и передачу из поколения в поколение как литературного и культурного наследия. Азербайджанский народ, всегда превозносивший свое наследие и традиции, сумел сохранить свои ценности живыми на протяжении всей истории. Те, кто шел по этому пути, особенно в период независимости, были признаны достойными высокого уважения, заботы и любви на государственном уровне.

В нашем исследовании рассматривается влияние Узеира Гаджибеяли (творчество которого синхронно с основой современного Азербайджана) на формирование литературной и культурной среды того периода. Неслучайно, что Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев подписал в этом году указ о праздновании 140-летнего юбилея Узеира Гаджибеяли. Эта традиция началась с

признания и пропаганды наследия и творчества Узеира Гаджибейли нашим общенациональным лидером Гейдаром Алиевым. День рождения Узеир бека - 18 сентября - был учрежден Гейдаром Алиевым как День музыки Узеира.

Гейдар Алиев оценил творчество и произведения великого композитора с исторической, культурной, художественной, филологической и социальной точек зрения и выдвинул очень интересные и научно значимые идеи и мысли. Ссылаясь на эти идеи, в нашей статье подчеркивается деятельность Узеир бека не только как композитора и музыковеда, но и как драматурга, публициста и переводчика. Статьи, посвященные творчеству писателя, опубликованные на иностранных языках, также были использованы в качестве основного источника в нашем исследовании.

THE ROLE OF UZEYIR HAJIBEYLI'S CREATIVITY IN THE FORMATION OF THE LITERARY ENVIRONMENT AND THOUGHT

Alizada Tamara Sharbat, Gocayeva Leyla Vali

Summary

The Azerbaijani people have contributed countless unique examples of material and intangible samples to the treasury of world culture. Firstly it must appreciate in our country properly for presenting it to the world, cognition out of the borders of our state, and its preservation and transmission from generation to generation as a literary and cultural heritage. The Azerbaijani people, who have always exalted their heritage and traditions, have been able to keep their values alive throughout history. Those who led this path, especially during the period of independence, were deemed worthy of high respect, care, and love at the state level.

Our research examines Uzeyir Hajibeyli's (whose creativity is synchronous with the foundation of modern Azerbaijan's basis) influence to the formation of the literary and cultural environment of the period. It is no coincidence that the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev signed a decree this year to celebrate the 140th anniversary of Uzeyir Hajibeyli. This tradition began with the appreciation and promotion of the heritage and creativity of Uzeyir Hajibeyli by our national leader Heydar Aliyev. Uzeyir Bey's birthday - September 18 - was established as Uzeyir Music Day by Heydar Aliyev.

Heydar Aliyev evaluated the creativity and works of the great composer from historical, cultural, art, philological, and social aspects, and put forward very interesting and scientifically significant ideas and thoughts. Referring to these ideas, our article emphasizes Uzeyir Bey's activities not only as a composer and musicologist, but also as a playwright, publicist, and translator. Articles dedicated to the writer's work published in foreign languages were also used as the main source in our research.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Məfkurə Hüseynova

ATU-nun Azərbaycan dili kafedrasının 14 aprel 2025-ci il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 16 aprel 2025-ci il